

kumandası altında daha kalabalık bir ordu tarafından kuşatılan Estergon Kalesi'nin muhafızları yine uzunca bir süre direndilerse de gerekli yardımı alamadıkları için kaleyi, Karl Mansfeld'in ölümü üzerine yerine geçen Arşidük Matthias'a teslim etmek zorunda kaldılar (Eylül 1595). On yıllık aradan sonra şehir 3 Ekim 1605'te yeniden Osmanlılar'ın eline geçti ve 1683'e kadar aralıksız Türk hâkimiyetinde kaldı. Ancak bu dönemde de özellikle Ciğerdelen palankası civarında birçok savaş oldu. Bunların en önemlilerinden biri 7 Ağustos 1663 günü meydana geldi; burada Uyvar Kalesi kumandanı Adam Forgách ağır bir yenilgiye uğradı. Birkaç hafta sonra Uyvar'dan dönmekte olan Osmanlı kuvvetlerinin bir kısmı Ciğerdelen Köprüsü yakınında Miklós Zrinyi tarafından mağlûp edildiği gibi ertesi yıl de Souches'in birliklerinin Ciğerdelen'i topa tutmaları sonucu palankadaki muhafızlar Estergon'a çekildi, köprü de yıkıldı. Vasvár Antlaşması'nın ardından burası yeniden yapıldı. 1683 Viyana bozgunu sırasında Ciğerdelen yakınında yapılan ve Osmanlılar'ın yenilgisiyle sonuçlanan savaştan sonra Budin'in anahtarı sayılan Estergon, 27 Ekim 1683 günü Leh Kralı Jan Sobieski ve müttefikleri tarafından zaptedildi ve kesin olarak Türk idaresinden çıktı.

Estergon sancağına bağlı yerleşim birimlerinin sayısı 1570 yılı tahririne göre 470 idi. Fakat bunların bir kısmı tam anlamıyla Osmanlı kontrolünde değildi. Çünkü sınır boylarına yakın bazı köylerin meskûn bulunmasına rağmen defterde boş ve çok düşük vergilerle gösterilmesi buralarda devlet kontrolünün zayıf olduğunu akla getirmektedir. 1606'da imzalanan Zitvatorok Antlaşması'na göre Estergon ve civarı Türkler'in elinde kaldıysa da bir kısım köylerin hangi devlete vergi vereceği meselesi bazı anlaşmazlıkların çıkmasına sebep oldu. Budin Beylerbeyi Kadızâde Ali Paşa'nın 1609 yılında kaleme aldığı bir mektubun ekinde Osmanlı hâkimiyetini kabul etmek istemeyen 213 köy ve kasaba ismen belirtilmiştir. Bunların çoğu 1570 yılı tahririnde de mevcuttu. Tartışma konusu olan bu köylerden altmışı 1615 yılında Türkler'e devredilmiştir. 1663'te Uyvar zaptedilip sınır eyaleti yapılıncı Tuna'nın kuzeyine düşen birçok yerleşim merkezi bu yeni eyalete bağlanmıştır.

1820 yılından beri tekrar kardinalin oturduğu bir yer olan Estergon'daki ye-

ni yapılan katedral Macaristan'ın en büyük kilisesi olma özelliğini korumaktadır. Ülkenin en zengin taşra müzeleri de buradadır. Nüfusu 31.000 civarında olan şehrin önemi 1992 yılında Anayasa Mahkemesi'nin buraya taşınmasıyla daha da artmıştır.

Aradaki on yıllık devre hariç, 1543'ten 1683'e kadar yaklaşık 130 yıl Osmanlı idaresinde kalan Estergon bugün sadece, "Estergon Kal'ası su başı durak" mısraı ile başlayan türkû ile hâtıralardaki canlılığını korumaktadır. Bunun dışında burçlardan başka Osmanlı dönemi ni hatırlatan hiçbir eser mevcut değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 388, 410, 449, 1037, 1044, 1065; Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ehemalige Konsularakademie, Kraft 290; Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Feth-i Şikloş ve Estergon ve İsto[[ni-Belgrad or Süleymannâme* (nşr. Süheylâ Artermel), İstanbul 1987, tür.yer. (bu eser yanlışlıkla Sinan Çavuş adına yayımlanmıştır); Celalzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 16^a, 188^a, 190^b, 346^a, 358^b, 359^b, 364^b, 504^a; Selânikî, *Târîh* (İpşirli), tür.yer.; Peçuylu İbrâhim, *Târîh*, I-II, tür.yer.; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 257-273; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyi'ât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, tür.yer.; H. Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (trc. Yaşar Önen), Ankara 1992, s. 19, 370-372; L. Némethy, *Emlék-lapok Esztergom múltjából, Esztergom 1900*; O. C. Busbecq, *Türk Mektupları* (trc. H. Cahit Yalçın), İstanbul 1939, s. 15, 17; L. Fekete, *Az Esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása*, Budapest 1943; a.mlf., "Esztergom (Gran)", *El²* (İng.), II, 716-717; Danişmend, *Kronoloji*, II, 239-240; III, 132-133, 146 vd., 239 vd.; D. Dercsényi — L. Zolnay, *Esztergom*, Budapest 1956; Cs. Csorba, *Esztergom hadi krónikája*, Budapest 1978; G. Bayerle, *The Hungarian Letters of Ali Pasha of Buda 1604-1616*, Budapest 1991, s. 167-168; G. Gömöry, "Esztergom vár bevétele 1595 - ben", *Hadtörténelmi Köztemények*, IV (1891), s. 462-481, 648-677; L. Merényi, "A hódoltság adózása történetéhez", *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, X (1903), s. 18-32; Gy. Káldy-Nagy, "Türk Egemenliği Altında Yaşayan Halk", *Studia Turco-Hungarica*, I (1974), s. 43-46; H. G. Majer, "Zur Kapitulation des osmanischen Gran (Esztergom) im Jahre 1683", *Südosteuropa unter dem Halbmond*, München 1975, s. 189-204; Gy. Györffy, "Vom Namen Estrigen bis zu Parqan (Die Ausbildung von Gran im Spiegel seiner Namen)", *Hungaro-Turcica. Studies in Honour of Julius Németh*, Budapest 1976, s. 231-238; E. Vass, "Esztergom felszabadulása a török alól 1683 - ban", *Esztergom Evlapjai/Annales Strigonienses* 1983, s. 421-442, 516; M. İpçioğlu, "Kanuni Süleyman'ın Estergon (Esztergom) Seferi 1543. Yeni Bir Kaynak", *Osm.Ar.*, X (1990), s. 137-159; İsmet Parmaksızoğlu, "Estergon", *TA*, XV, 450-451; Vojtech Kopčan, "Ciğerdelen", *DIA*, VII, 526-527.

GÉZA DÁVID

ESTETİK

Güzellik ve güzelliğin unsurları, ölçüleri ve şartlarından, güzellik duygusundan bahseden bilim veya felsefe dalı (bk. İLMÜ'İ-CEMÂL; SÜSLENME).

ESVÂRİ

(bk. ALİ el-ESVÂRİ).

ESVÂRİYYE

(الأسوارية)

Mu'tezile âlimlerinden Ali el-Esvâri'nin

(ö. 240/854)

görüişlerini benimseyenlere verilen ad

(bk. ALİ el-ESVÂRİ).

ESVED el-ANSİ

(الأسود العنسي)

Abhele b. Kâ'b b. Avf

el-Esved el-Ansî

(ö. 11/632)

Resûl-i Ekrem'in sağlığında peygamberlik iddia edenlerden biri.

Necran yakınlarındaki Keh Hubbân'da doğdu. Asıl adı Abhele veya Ayhele'dir. Siyah tenli olduğu için "Esved" lakabıyla anılır. Kahtâniler'den Mezhic'in bir kolu olan Ans'a mensuptur. Câhiliye devri kâhinlerinin âdetine uyarak yüzüne peçe taktığı veya sık sık sarhoş olduğu için "Zülhimâr" (ذوالحمار), yahut onun tâlimatı doğrultusunda bazı hareketleri yerine getiren şartlandırılmış eşeğinden dolayı "Zülhimâr" (ذوالحمار) lakabıyla da tanınır. Ayrıca ona peygamberlik iddiası sebebiyle "kezzâb" sıfatı da verilmiştir. Müseylime kendisine Rahmân'ül-Yemâme dediği gibi Esved de Rahmân'ül-Yemen sıfatını uygun bulmuştu. Vedâ hacı dönüşünde Resûlullah'ın hastalandığını haber alınca özellikle mensubu bulunduğu Yemen'deki Ans ve Mezhic kabilelerinin desteğini sağlayarak peygamberlik iddiası ile ortaya çıktı. Esasen bazı mensupları Medine'ye gelerek müslüman oldularsa da Benî Ans arasında İslâmiyet güçlü bir şekilde yayılmış değildi. Necran yöresinden topladığı 600-700 atlıdan oluşan kuvvetleriyle San'a üzerine yürüyen Esved kendisine karşı koyan Şehr b. Bâzân'ı öldürerek bölgeye hâkim oldu. Şehr'in babası olan Sâ-

sânîler'in San'a valisi Bâzân, İslâmiyet'i benimseyince Hz. Peygamber tarafından görevden alınmamış, mensubu olduğu Ebnâ* da onu takip ederek İslâm'a girmişti. Bâzân'ın ölümünden sonra Yemen çeşitli idarî bölgelere ayrıldığından Şehr b. Bâzân bu bölgelerden birinde yöneticilik yapmaktaydı. Esved, yöreyi Ebnâ'nın nüfuzundan kurtarma gibi bir hedef göstererek yabancı düşmanlığını körüklemek suretiyle diğer yerli halkı da kendi etrafında toplamaya çalıştı. Ancak İslâm devletinin bölgedeki valileriyle yaptığı yazışmalarda topladıkları vergileri bırakarak topraklarını terketmelerini istediğine dair rivayetlerden davasını Arap milliyetçiliği boyutlarına ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Bölgedeki birçok Arap kabilesinin de kendisini desteklememiş olması bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Hz. Peygamber'in Ebnâ arasından seçtiği valilerden Firûz ed-Deylemî ve Dâzeveyh el-Fârisî gibi şahısları kendisine itaat şartıyla görevleri başında bırakması, bu yabancı unsurları bölgeden çıkarmak yerine en azından kısa vadede hâkimiyeti altına almayı hedeflediğini düşündürmektedir. Aslında ilk silâhlı kuvvetlerinin kumandanlarından Kays b. Mekşûh mensubu bulunduğu Murâd kabilesinin reisliğini, Amr b. Ma'dikerib ise bölgenin idaresini kapıtdıkları İslâm valisi Ferve b. Müseyk'i çekemedikleri için taraf değiştirerek Esved'e katılmışlardı. Bu da Esved'in kabile içi, kabileler arası çekişmeleri ve bölgedeki Arap-Ebnâ nüfuz çatışmasını kullandığını göstermektedir. Bu dengelerin her an aleyhine dönebileceğini bildiği için de hareketine din davası süsü vermeye çalışmıştır. Bu arada bazı müslümanlara işkence etmeye başlamıştır.

Esved el-Ansî, peygamberlik iddiası ile ortaya çıktıktan yirmi beş gün sonra San'a'ya, birkaç ay içinde de Yemen'in hemen hemen tamamına hâkim oldu. Resûlullah onu İslâmiyet'e davet etmek için Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi gönderdi, fakat olumsuz cevap aldı. Esved'in İslâmiyet'i benimsedikten sonra irtidat ettiği ileri sürülmüşse de bu rivayeti doğrulayan bir delil bulunmadığı gibi Resûl-i Ekrem'in peygamberliğini inkâr ettiği ne dair bir kayda da rastlanmamaktadır. Hz. Peygamber'in bu bölgedeki valilerinin çoğu ya onun hâkimiyeti dışında kalan yerlere veya Medine'ye çekildi. Resûl-i Ekrem bölgedeki valilerine ve eşrafa Esved el-Ansî'nin her ne suretle olursa olsun ortadan kaldırılmasına dair

emirlerini ihtiva eden mektuplar yollamıştı. Esasen valiler yerli ahali ile münasebet kurarak onları Esved'e karşı iş birliğine davet ediyordu. Nihayet bölge ileri gelenlerinden Kays b. Mekşûh, Firûz, Cüşeyş ve Dâzeveyh, kendi safında göründükleri Esved'e suikast tertip etme konusunda anlaştılar. Kocasını öldürüp kendisini zorla nikâhladığı için Esved'den nefret eden Şehr b. Bâzân'ın hanımı Âzâd'ın da yardımıyla bir gece yarısı girdikleri evinde Esved'i öldürdüler. Durumu öğrenince kaçmak isteyen Esved taraftarlarıyla müslümanlar arasında silâhlı mücadele olduysa da sonunda güvenlik yeniden sağlandı ve İslâm valileri eski görevlerine döndüler.

Esved'in Hz. Peygamber'in vefatından beş gün önce 8 Rebûllevvel 11 (3 Haziran 632) tarihinde öldürüldüğü kaydedilmektedir. Bir rivayete göre ise Resûlullah vefatından bir gün önce Esved'in Firûz tarafından öldürüldüğünü haber vermiş, ancak resmî bilgi Medine'ye Hz. Ebû Bekir devrinde ulaşmıştır. Esved'in isyanının Ebû Bekir devrinde bastırıldığı, katlinin de bu dönemde gerçekleştirildiğine dair bilgiler gerçeği yansıtmamakta, Esved ile Kays b. Mekşûh'un isyanlarının birbirine karıştırıldığı itibarı uyandırmaktadır. Zira Esved'in isyanını Kays b. Mekşûh devam ettirmek istemiş, ancak davasına sahip çıkan olmamıştır. Esved el-Ansî'nin isyanı üç dört ay sürmüştür.

Kaynaklar, Hz. Peygamber'in Esved ile Müseylime'nin peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkacaklarını haber veren bir rüyasından bahsederler (bk. Buhârî, "Menâkıb", 25, "Meğâzî", 70, 71, "Ta'bir", 38; Müslim, "Rû'yâ", 21; Tirmizî, "Rû'yâ", 10; İbn Mâce, "Rû'yâ", 10).

Câhiliye devri Arapları arasındaki muhter mesleklerden kâhinliği benimseyen Esved el-Ansî, heybetli görünüşü ve tesirli hitabetinin de yardımıyla insanları âdeta büyülerdi. Hayvanlar üzerinde uyguladığı ipnotizma gücü de onun tesir sahasını genişletmiştir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet gibi semavî dinlerin yerleştiği Yemen'de putperestliğe davet etmek yerine görünmeyen bir tanrı adına ortaya çıktığını iddia etmesi Esved'in gerçekten kurnaz bir kişi olduğunu göstermektedir. Kendisine melekler aracılığı ile vahiy geldiğini ileri sürmüş, büyücülük ve ipnotizma eseri olarak yaptığı şeyleri de bu iddiasını ispat için kullanmıştır. Ancak ortaya bir din ve şariat koymamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 246; İbn Sa'd, *et-Ta-bakât*, V, 525, 534; Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 152-155; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 185-187, 227-240; Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 276-277; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 175, 176; a.m.f., *Delâ'ilü'n-nübüve* (nşr. Abdülmu'tî Kal'acı), Beyrut 1405/1985, III, 400; V, 334-336; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 244-247; Ahmed b. Abdullah er-Râzî, *Târîhu medîneti Şan'â* (nşr. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî), San'a 1401/1981, s. 71-74, 423, 438; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 336-341; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XIX, 49-60; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: 'Ahdü'l-hulefâ'ir-râşidin*, s. 14-19; Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, II, 155-157; L. Caetani, *İslâm Târîhi* (trc. Hüseyin Câhid), İstanbul 1306, IX, 88-119; W. M. Watt, *Muhammad at Medina*, Oxford 1956, s. 79, 119, 123, 128-130; a.m.f., "al-Aswad b. Ka'b al-Ansî", *El* (İng.), I, 728; Bahriye Üçok, *İslâmdan Dönemler ve Yalancı Peygamberler*, Ankara 1967, s. 35-49; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, III, 528; IV, 184, 191-192; Muhammed b. Ali el-Ekvâ, *el-Veşâ'iku's-siyâsiyyetü'l-Yemeniyye*, Bağdad 1396/1976, s. 133-134, 147-148, 164; Köksal, *İslâm Târîhi* (Medine), X, 169, 334-347; Mustafa Fayda, *İslâmiyet'in Güney Arabistan'da Yayılışı*, Ankara 1982, s. 115-118; Muhammed Hamîdullah, *el-Veşâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 332-337; a.m.f., *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 415, 543, 544, 545; F. Buhl, "Esved", *IA*, IV, 389-390. HÜSEYİN ALGÜL

ESVED b. YEZİD

(الأسود بن يزيد)

Ebû Abdîrrahmân el-Esved b. Yezîd
b. Kays en-Nehâf el-Küfî
(ö. 75/694)

«Fakih, kıraat âlimi ve muhaddis tâbiî.»

Yemen asıllı Nehâ kabilesine mensup olduğundan Nehâf, Küfe'ye yerleştiği için de Küfî nisbeleriyle anılır. Künyesi Ebû Amr olarak da geçmektedir. Hz. Peygamber zamanında yaşadığı halde onu görmediği için muhaddramûn*dan sayılır.

Küfe fıkıh mektebinin temsilcilerinden Alkame b. Kays'ın yeğeni, İbrâhim en-Nehâf'nin dayısıdır. Birçok kaynakta kendisinden bahsedilmekle birlikte çocukluk ve gençlik yılları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Küfe'ye gelmeden önce Yemen'de Muâz b. Cebel'i görmüş ve ondan hadis dinlemiştir. Küfe'de ise özellikle tefsir ve fıkıh mekteplerinin kurucusu Abdullah b. Mes'ûd'dan fıkıh, tefsir, hadis ve diğer İslâmî ilimleri tahsil etti ve bu mektebin önde gelen âlimleri arasında yer aldı. Kur'an-ı Kerim'i en iyi bilenlerden biri olduğu rivayet edilir.

Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve diğer hadis münekkitlerince sika* olarak kabul edilen Esved b. Yezîd aralarında Bilâl-i Habeşî, Huzeyfe b. Yemân, Selmân-ı Fârisî, Abdullah b. Mes'ûd, Hz.